

Сливка Р.Р. Вплив природних умов і змін довкілля на територіально-політичні конфлікти / Р.Р. Сливка // Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної та екологічної науки: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. присвяченої 25-річчю відкриття спеціальності «Екологія» у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка (7-8 травня 2019 р.) // наук. ред. Л.П. Царик, М.Я. Сивий, А.В. Кузишин, Я.О. Мариняк. – Тернопіль: СМП «Тайп», 2019. – С. 68-72.

ВПЛИВ ПРИРОДНИХ УМОВ І ЗМІН ДОВКІЛЛЯ НА ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ

Р.Р. Сливка

romanslyvka@i.ua

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ, Україна

The purpose of the paper is to determine the value of natural conditions, processes and environmental quality in the development of territorial conflicts. The main conclusion – a public response to negative environmental impacts could result increased political instability.

Key words: territorial conflict, border conflict, geography of conflicts, environmental impact.

Дослідження просторів політичної напруженості є завданням географії конфліктів. Мета статті полягає у встановленні значення природних умов, процесів та якості довкілля у розвитку територіально-політичних конфліктів.

Поняття «територія» трактується як обмежена частина твердої поверхні Землі із властивими для неї природними й антропогенними особливостями і ресурсами, що характеризуються протяжністю (площею) як специфічним видом «просторового» ресурсу, географічним положенням та іншими ознаками, що є об'єктом конкретної діяльності чи дослідження [1, с. 50].

Не тільки територія сама по собі, а власне її природні та антропогенні властивості можуть бути предметом спору між державами та іншими суб'єктами міжнародних відносин.

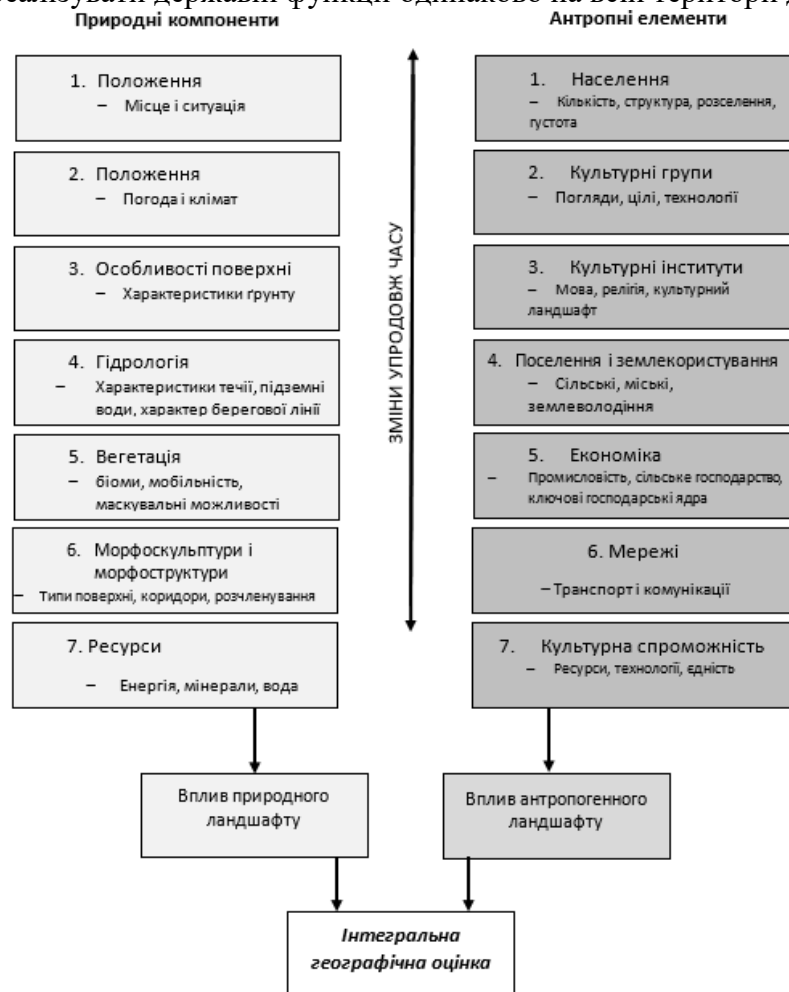
До природних властивостей території належать природні умови і процеси, які можна визначити як тіла і сили природи істотні для життя і господарської діяльності суспільства. Вони безпосередньо не входять до складу кінцевого продукту споживання. Вплив природних умов на войовничість народів описували ще античні мислителі в рамках парадигми географічного детермінізму. Однак сьогодні загальновідомо, що соціальна поведінка людини є надзвичайно складною, її майже ніколи не можна пояснити через єдиний чинник. Десятиріччя досліджень привели більшість аналітиків до відмови від одновимірних пояснень війни [4]. Це не відмінняє визнання важливості природних умов при формуванні конфліктних ситуацій. Дослідники, які встановлюють причини конфлікту, зацікавлені в ідентифікації необхідних і достатніх умов для його виникнення. Природні умови зрідка викликані першим типом умов, і тим більше другим. Єдиним прикладом є анексія Ізраїлем Голанських висот здійснена, зокрема, задля контролю над витокami р. Йордан. Значно частіше природні умови впливають на поведінку сторін в процесі конфліктної взаємодії.

Спірні території відрізняються ступенем сприятливості природних умов для життя населення. Навіть регіони із несприятливими природними умовами можуть стати об'єктом територіальних претензій. Канада, Росія, Норвегія, США щосили демонструють свою ефективну присутність у Арктиці шляхом стимулювання життєдіяльності периферійних поселень. Це стосується і наукових станцій в Антарктиці. Їх функціонування підтримується не тільки задля очевидних наукових цілей, але і заради забезпечення геополітичних амбіцій країн-підписантів Антарктичного договору.

Останнім часом зріс інтерес до вивчення фізико-географічних умов та їх впливу на бойові операції. Прикладом є дослідження Ю. Ольхової (в рамках військової географії) «Військово-географічний аналіз миротворчих місій Збройних Сил України» [2]. Схема Ф.

Гальгано ілюструє вплив природних умов на воєнні операції на тактичному і стратегічному рівнях, що, на думку автора, забезпечує ефективне планування і реалізацію воєнних операцій (Рис. 1) [7, с. 3046].

Дослідження генези територіально-політичних конфліктів передбачає оцінку значення природних умов у їх розвитку. Дж. Феарон і Д. Лаїтін [6,5] вказують на значну імовірність виникнення громадянських воєн там, де озброєні групи мають належні для цього умови: розчленований рельєф, непрохідні ліси, незадовільний стан доріг, дисперсне розселення, значну віддаленість від центрів влади. Проте вказаний чинник має суттєвий вплив на виникнення конфлікту тільки у тому випадку, коли йдеться про слабку владу і пов'язану із нею неспроможність реалізувати державні функції однаково на всій території держави.

Рис. 1 «Екологічна матриця» оцінки військових операцій Ф. Гальгано [7, с. 3046]

Х. Бухауг і Дж. К. Род [3] зазначають, що у випадку, коли розглядаються причини громадянських війн, важливо не стати жертвою екологічної помилки. Тобто, варто уникати надмірних узагальнень про сприятливість чи несприятливість природних умов для воєнних дій. Місцевість сама по собі не є причиною конфлікту, а наявність важкодоступної місцевості автоматично не передбачає конфліктних відносин. Практика засвідчує, що повстанці, які шукають притулку в горах, лісах, заболочених місцевостях, краще чинять опір більш організованим у воєнному відношенні суперникам. Зрозуміло, що озброєні угруповання скористаються перевагами місцевості, коли це буде можливо. Інколи сторони конфлікту свідомо змінюють сприятливі для партизанської тактики природні умови. Так було під час війни у В'єтнамі, коли збройні сили США у ході збройного протистояння із повстанцями В'єтконгу використовували напад задля ініціювання масштабних лісових пожеж.

Деякі країни задля отримання геостратегічних переваг над суперниками намагаються покращити своє політико-географічне положення шляхом зміни природних умов, наприклад

нарошуючи свою геоторію. Зокрема Росія у 2003 прагнула змінити морфологічні особливості власного морського узбережжя шляхом одностороннього нарошування берега в сторону українського о. Тузла задля вирішення на власну користь територіальних претензій у Керченській протоці. КНР створила штучні острови і побудувала військову інфраструктуру на спірних о-вах Фієрі Кросс, Субі та Місчіф Ріф (група о-вів Спратлі), а також на о. Норс, о. Трі і Тритонових островах (група Парасельських о-вів). Інколи стрімка зміна природних умов може справляти шоківий ефект на одну із сторін конфлікту, змінивши його перебіг. Наприклад, руйнівні наслідки цунамі в Індійському океані 2004 допомогли започаткувати мирну угоду між сепаратистами провінції Ачех та індонезійським урядом. Циклічні зміни клімату можуть спричинити перетворення колись озерних кордонів у сухопутні, такі приклади існують в районі озер Чад і Аральського. Меандрування річки зумовлює прикордонні суперечки. Наприклад, велика частина кордону між Хорватією і Сербією проходить уздовж р. Дунай. Сербія вважає, що кордон проходить посередині русла річки. Хорватія наполягає на тому, що кордон має відповідати кадастровим кордонам місцевих муніципалітетів. Ті, в свою чергу, проведенні вздовж русла Дунаю ще у ХІХ ст., але з тих пір воно змістилося на користь Сербії.

Все частіше джерелом конфліктних відносин стає проблема гарантування екологічної безпеки. Вона ґрунтується на впевненості індивідів і груп, що вони уникнуть загроз чи адаптуються до зміни навколишнього середовища без критично небезпечних наслідків. Зміни довкілля – це загальнолюдська проблема, оскільки вона стосується потреб, прав і цінностей, які важливі для суспільства. Відомі численні приклади односторонніх претензій, що зумовлені господарською діяльністю на прикордонній території сусідніх держав.

Прикладом суперечностей із приводу особливостей природокористування в прикордонних районах є спорудження промислових виробництв, експлуатація яких може негативно вплинути на екологічну безпеку сусідньої держави. Найчастіше це стосується спорудження АЕС і ГЕС. У основні конфліктних відносин між державами можуть бути незадовільні параметри якості довкілля, спричинені сусідньою державою, або імовірні їх зміни, зокрема і внаслідок техногенних аварій. Одна із сторін намагається вплинути на владу іншої держави з метою виправлення ситуації, яка загрожує екологічній безпеці. Відомим є тиск Австрії на сусідів – Словаччину, Чехію, Угорщину – щодо обмеження їхніх мирних ядерних програм [9]. Країни, що мають спільний кордон із Францією (Люксембург, ФРН), вимагають згорнути її атомну програму [10]. Триває дипломатична боротьба між Литвою і Білоруссю щодо будівництва Білоруської АЕС поблизу с. Шульники Гродненської області (16 км від литовського кордону). Погіршення якості довкілля можливе і у зв'язку із будівництвом гідроспоруд на міжнародних річках чи розміщення поблизу русла шкідливих промислових виробництв. Наприклад, Словаччина успадкувала складний комплекс протиріч Чехословаччини з Угорщиною, що пов'язаний із будівництвом найбільшої на Дунаї гідроелектростанції Габчіково-Надьмарош. Деякі політичні групи в М'янмі і Таїланді висловлюють побоювання щодо китайських планів будівництва 13 гідроелектростанцій на р. Салуїн. Триває суперечка щодо наслідків будівництва «Великої ефіопської греблі відродження» між Ефіопією та Суданом, з одного боку, та Єгиптом – з іншого. Будівництво целюлозопереробних виробництв Аргентиною у верхній течії р. Уругвай зумовило претензії держави Уругвай до Аргентини у порушенні двосторонніх угод щодо використання басейну зазначеної річки. Проект будівництва каскаду ГЕС на українській ділянці русла Дністра спричиняє протести Молдови. Оголошений Польщею проект будівництва судноплавного каналу в межах Віслинської коси суперечить заявленим інтересам РФ. Схожою є реакція Катару на ініціативу Саудівської Аравії щодо відмежування від півострівної держави штучним каналом.

Отже, природні умови зрідка є причиною, але суттєво впливають на перебіг збройних конфліктів. Політизація проблеми екологічної безпеки введена у порядок денний відносин між країнами. Вона проявляється у значних ризиках деградації природного середовища внаслідок стихійних лих, інтенсифікації природокористування. Суспільна реакція на негативні

екологічні наслідки може мати наслідком збільшення політичної нестабільності в найбільш вразливих країнах [8]. Інколи екологізація територіально-політичних відносин може слугувати меті отримання міжнародної підтримки власної позиції у територіально-політичних і економічних питаннях. Румунія, для прикладу, трактує діяльність України у дельті Дунаю, спрямовану на поглиблення судноплавного каналу в Георгіївському руслі річки, як загрозу екологічній безпеці всього регіону. Насправді ж йдеться про конкурентну боротьбу за вантажопотоки рікою Дунай [11]. Таким чином, цілком виправданою є необхідність виокремлення *екологізованих територіально-політичних конфліктів* із всієї сукупності конфліктів світу, що потребує подальших міждисциплінарних досліджень. Перспектива подальших студій пов'язана із дослідженням стану довкілля постконфліктних регіонів, зокрема деградації довкілля Донбасу і Криму внаслідок їх воєнної окупації Російською Федерацією.

Алаев Э. Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983.

1. Ольховая Ю.І. Військово-географічний аналіз миротворчих місій Збройних Сил України. – дис. ... канд. геогр. наук : 20.02.04, Київ, 2016. – 172 с.
2. Buhaug H, Rød J. K. Local determinants of African civil wars, 1970-2001 / H. Buhaug, J. K. Rød // *Political Geography*. – 2006. – № 25. – С. 315-335.
3. Cashman, Greg. What Causes War?: An Introduction to Theories of International Conflict (Kindle Locations 216-222). Rowman & Littlefield Publishers. Kindle Edition.
4. Fearon J., Laitin D. Ethnicity, Insurgency, and Civil War // *American Political Science Review*. – 2003. – 97 (1). – P. 75-90.
5. Fearon J., Laitin D. Violence and Social Construction of Ethnic Identity // *International Organisation*. – 2000. – 54 (4). – p. 845-847.
6. Galgano F.A. War, Geography of / F.A. Galgano // *Encyclopedia of Geography* / ed. by Warf Barney. - Thousand Oaks, Calif : SAGE Publications, Inc. – 2010. – С. 3044-3048.
7. Wischnath G., Buhaug H. Rice or riots: On food production and conflict severity across India / G. Wischnath, H. Buhaug // *Political Geography*. – 2014. – № 43. – С. 6-15
8. https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/01/120104_nuclear_debates_ag
9. <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,15119835,00.html>
10. <https://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-dast-vidsich-teritorialnim-pretenziyam-rumuniyi.html>